

Innhold

.....
Det sikkerhetspolitiske bibliotek nr. 4-2002

- 3 Berlin avviser EU-kritikk
- 5 Fra Kohl til Schröder
- 7 Mindre ideologisk
- 8 Europa som erstatning for det nasjonale
- 10 Den nye politikergenerasjon
- 11 Europa-skeptisk populisme
- 12 Misnøye med EU-byråkratiet
- 13 EUs utvidelse kompliseres
- 14 Forholdet til Frankrike
- 16 Fransk skepsis til SPDs Europapolitikk
- 17 Nasjonalstat kontra føderalisme
- 18 EUs vanskelige utvidelse
- 20 Og bakom ligger Russland
- 21 En fin balansegang
- 23 Et veldig stemningsomslag
- 24 Tyskland en «normal» stat
- 26 Omverdenens nye syn på Tyskland

Utgitt av: Den norske Atlanterhavskomiteé
Redaktør: Kjetil Sørli
Trykket av: Hegland Trykkeri AS, Flekkeford
ISSN: 0802-6602

For mer informasjon, besøk våre nettsider: www.atlanterhavskomiteen.no

Et mer selvbevisst Tyskland

Av Jahn Otto Johansen

BERLIN AVVISER EU-KRITIKK

Da forbundskansler Gerhard Schröder talte til *World Economic Forum* i New York i februar 2002, formulerte han seg på en måte som en tysk regjeringssjef ikke ville ha gjort for få år siden. Schröder snakket om «en ny tysk selvbevissthet». I dette lå det et selvbilde av Tyskland som en «normal» stat blant andre stater, et land som samarbeider tett med sine forbundsfeller i EU og NATO og er seg sitt ansvar som FN-medlem bevisst, men som også har sine egne nasjonale interesser og ikke vil nøle med å ivareta dem.

Schröder konkretiserte denne nye selvbevissthet ved å blankt avvise EU-kommisjonens advarsel til Berlin om at tysk økonomi var i ferd med å bryte de stabilitetskriterier som lå til grunn for Den europeiske pengeunion og innføringen av EURO. Stabilitetspakten, som Tyskland var den fremste forkjemper for, setter bestemte grenser for hvor stort underskudd på statsbudsjettet og hvor høy statsgjeld de enkelte medlemsland kan tillate seg. De land som ikke oppfyller disse betingelser, kan ikke bli medlem av Pengeunionen.

VEST-EUROPA

EU-kommisjonens ansvarlige for pengepolitikken, Pedro Solbes, advarte om at tysk økonomi nærmet seg faretruende denne grense. Tysklands budsjettunderskudd i 2001 lå på 2,8 prosent mot maksimumsgrensen på 3 prosent. Det skyldtes at veksten i tysk økonomi er blitt lavere enn ventet og at arbeidsledigheten på ny har passert 4 millioner.

Kommisjonen ville sende et såkalt «blått brev» til Tyskland. Det er et forvarsel til et medlemsland om at dets økonomiske politikk ikke holder mål. I sportsspråket ville man sagt at Tyskland skulle tildeles gult kort. Unionens finansministre, særlig den franske og den britiske, mente at det var å gå for langt, men Solbes utspill hadde allerede forsuret forholdet mellom Brussel og Berlin. Tyskerne slapp å få noe «blått brev», men satt igjen med et blått øye. Kommissærens pekefinger var det ingen tvil om: Hvis ikke tyskerne skikket seg bedre i fremtiden, ville de bli dømt for urent spill.

Det oppsiktsvekkende var at dette skjedde med et land som i det meste av etterkrigstiden har vært den økonomiske motor i Europa og som altså hadde ivret mest for en streng stabilitetspolitikk. Forbundsrepublikken er etter gjenforeningen Europas mest folkerike og økonomisk mektigste land. Det som skjer med Tyskland, får betydning for hele EU. Derfor følges negative tendenser i tysk økonomi med spesiell årvåkenhet. Schröders skarpe reaksjon på kommisjonens kritikk viser at selv om Tyskland i prinsippet er et like trofast EU-land som de andre og at enhver tysk forbundskansler og utenriksminister gjentar Europa-vennlige forsikringer, så kan det oppstå situasjoner der tyske nasjonale interesser kommer i strid med fellesskapets krav.

FRA KOHL TIL SCHRÖDER

Slik var det også på slutten av Helmut Kohls regjeringstid, selv om han vil gå inn i historien som den kanskje mest europeiske av alle tyske regjeringssjefer. Men Kohl la vekt på å unngå offentlige konfrontasjoner. Han gjorde alt for å avverge inntrykket av at det var interessemotsetninger mellom Tyskland og EU. Oppstod det slike motsetninger, forsøkte Kohl å løse dem ved forhandlingsbordet og fant som regel frem til en kompromissløsning. Det skulle ikke herske noen tvil om at Tyskland var fast forankret i det europeiske felleskap.

Det er symptomatisk for den nye selvbevissthet som preger

politikergenerasjonen etter Kohl at Schröder ikke tar slike hensyn når han ser tyske nasjonale interesser truet. Schröder har forlatt Kohls forsiktige og tilbakeholdne linje, skriver kommentatoren Jochim Stoltenberg i *Berliner Morgenpost* og uttrykker dermed en generell oppfatning i tysk presse. I et valgår, der kritikk fra EU er særdeles lite velkommen, gjør Schröder europapolitikken til innenrikspolitikk.

Men denne mer kritiske eller selvbevisste holdning til EU er ikke begrenset til valgtaktikk. Det er i større eller mindre grad grunnholdningen hos en ny politikergenerasjon som i motsetning til Helmut Kohl ikke opplevde den annen verdenskrig og nazismen på kroppen. Denne erfaring var helt avgjørende for Kohl og vesttyske politikere før ham. Det var selve motiveringen for Forbundsrepublikkens integrering i det europeiske fellesskap og spesielt den tysk-franske forsoning.

Selv om Forbundsrepublikken ble en økonomisk kjempe og også militært var meget viktig, fortsatte den å være en politisk dverg. Det var en bevisst tilbakeholdenhet for ikke å utfordre nabostatene som av bitter erfaring visste hva tyske stormaktsambisjoner kunne føre til. Kohl og hans generasjon la stor vekt på det europeiske som drivkraften i tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Målet var et «europeisert Tyskland», ikke et «tyskifisert Europa». Det skulle ikke være noen som helst tvil om at Forbundsrepublikken innordnet seg lojalt i det europeiske fellesskap og lot europeiske interesser ha høyeste prioritet.

Da Kohl tvang igjennom Pengeunionen mot tyskernes ønske, var dette et uttrykk for hans faste overbevisning om at Tyskland måtte bindes tettest mulig til Europa og at de europeiske land måtte knyttes nærmere hverandre. Dette mente Kohl best kunne skje ved innføring av en felles myntenhet. For ham var dette en langsiktig europeisk integrasjonsstrategi og et spørsmål om krig og fred i Europa i det 21. århundret. Stilt opp mot dette høye mål spilte det mindre rolle for Kohl at det store flertall av tyskere heller ville beholde D-marken enn å gå over til Euro.

MINDRE IDEOLOGISK

Den nye politikergenerasjon tar ikke på noen måte avstand fra Europa. EU vil fortsatt være en hjørnestein i tysk politikk. Ingen tyske politikere, bortsett fra de som befinner seg på den ytterste høyre fløy og gammelkommunister i PDS (Det østtyske kommunistpartis etterfølger) mener at Tyskland skal vende Europa ryggen.

Men yngre tyske politikere har ikke den samme ideologiske, noen vil si «religiøse», holdning til det europeiske fellesskap som de gamle hadde. De ser ingen grunn til at Tyskland skal be om unnskyldning for at det er til. De er ikke redde for å diskutere tyske nasjonale interesser på en måte som var utenkelig for den eldre generasjon. Bare uttrykket «nasjonale interesser» var tabu. Det var noe franskmenn og briter kunne tillate seg å bruke med den største selvfølgelighet, men tyskerne måtte for all del ikke bruke det. Det kunne, mente man, skape frykt og uro i andre europeiske land.

Den politikergenerasjon som har tatt over i Tyskland, har ikke slike syndromer, som neppe er særlig sunne for en stor nasjon. Borgere som ikke kan være stolte av sitt land, kan lett få uheldige psykologiske fortrenninger. Det skaper en mindreverdighetsfølelse som ingen kan leve med i lengden. Det kan føre til stemninger som ingen er tjent med, hverken tyskerne eller vi andre.

Det kom tydelig frem i debatten som ble utløst av CDUs partisekretær Meyer foran delstatsvalget i Baden-Württemberg og Rheinland-Pfalz i mars 2001. Han uttalte: «Jeg er stolt av å være tysk.»

Det provoserte den grønne miljøminister Jürgen Trittin til å omtale Meyer som en «snauskalle», altså en høyrenasjonalist, og forbundsresident Johannes Rau sa at man kunne være stolt av individuelle prestasjoner, men ikke av å være tysk. Dette fikk partisekretær Goppel i den bayerske kristelig-sosiale union (CSU) til å reise tvil om en person som ikke kjente nasjonal stolthet,

kunne fortsette som statsoverhode.

Ti år etter at Tyskland var gjenforent og nesten 130 år etter fyrst Bismarcks tyske rikssamling, gjenoppstod den gamle debatten om tysk identitet.

«Tyskland? Hvor ligger det», sa Friedrich Schiller, «det landet kan jeg ikke finne». Heinrich Heine stilte spørsmålet: «Hvor begynner det tyske? Hvor slutter det?» Og ifølge Friedrich Nietzsche er det et kjennetegn på tyskere at de aldri sluttet å diskutere hva som er tysk.

Houston Stevart Chamberlains raseteorier, som fikk stor innflytelse i det nittende århundret og Hitlers rasevanvidd som førte til katastrofen i det tyvende århundre, forgiftet for ettertiden enhver noenlunde rasjonell og avslappet debatt om tysk nasjonal identitet.

Dette er noe heller ikke den nye generasjon tyskere kan frigjøre seg helt fra, men de kan ikke forstå at de skal belastes av forfedrenes synder som de selv ikke hadde noe som helst ansvar for og som de heller ikke hadde noen personlig erfaring med. Riktignok sa Forbundsrepublikkens første president, Theodor Heuss, at kapitulasjonen 8.mai 1945 «ble en for oss tyskere paradoksal dag; vi ble knust og forløst på samme dag». 1945 var år null. Da kunne det endelig settes en sluttstrek for en tradisjon som var belastet av først en keisertysk og senere en nazistisk imperialisme.

EUROPA SOM ERSTATNING FOR DET NASJONALE

Det nye Tyskland skulle takket være Marshallhjelp og senere som medlem av det europeiske felleskap og NATO integreres i Vestens demokratier, og mellom dem skulle det ikke være noen nasjonale motsetninger. Tesen om at demokratier ikke fører krig mot hverandre ble ført ut i den naive forestilling at det heller ikke er noen virkelige interessenmotsetninger mellom demokratier. Europa-tanken ble et substitutt for den tyske nasjonalfølelse som var blitt totalt diskreditert av Hitler.

Den tyskfødte, nå engelske statsviteren Ralph Dahrendorf

betegnet Europa som «en erstatning for den tapte nasjonale enhet», mens filosofen Karl Jaspers skrev at «den tyske nasjonalstatens historie har nådd veis ende, men ikke tyskernes historie. Hva vi som en stor nasjon kan tilby oss selv og verden, er en innsikt i dagens internasjonale situasjon, at nasjonalstatstanken er Europas og alle kontinenters ulykke.»

Den gamle nasjonalstatideen ble oppgitt til fordel for det føderalistiske prinsipp, som ble grunnlaget for den tyske forbundsstat og som skulle være retningsgivende for det nye europeiske felleskap. Den tyske sentralmakt skulle svekkes til fordel for delstatenes makt og den innflytelse som det europeiske felleskapets institusjoner skulle få.

Skal man forstå tyskernes problemer med å definere sin plass i historien og i fremtidens Europa, må man ikke miste denne bakgrunn av syne. For her skiller det føderalistiske, desentraliserte Tyskland seg fra det fortsatt meget sentraliserte Frankrike. Det er mye av forklaringen på at tyskere og franskmenn, til tross for den historiske forsoning og det meget omfattende samarbeide i dag, ser så forskjellige på mange ting.

Ut fra denne føderalistiske tankegang ville man få en dobbelt forsikring mot en sterk og nasjonalistisk sentralmakt som kunne bli et problem for både tyskerne og europeerne.

Etter den tyske gjenforening forble dette tankegods sentralt for den gamle generasjon politikere som ennå ikke hadde sluppet taket. Det var den røde tråd i Kohls politiske testamente. Tiden var ennå ikke moden til å tale om tyske nasjonale interesser, og en tysk nasjonalstat med et nasjonalistisk innhold var noe man forbandt mer med den tidligere østtyske stat enn med Vest-Tyskland. I DDR dyrket man etter hvert tysk-preussiske tradisjoner og fremelsket nasjonal stolthet på en måte som knapt noen ansvarlig vesttysk politiker ville ha våget. Soldater i hanemarsj skulle ha vært utenkelig i Vest-Tyskland.

DEN NYE POLITIKERGENERASJON

Disse holdninger fra det gamle Vest-Tyskland er blitt modifisert etter hvert som gjenforeningen er kommet på avstand og den nye politikergenerasjon er blitt varm i trøyene. Det betyr ikke at de yngre politikere nødvendigvis vil bli mer nasjonalistiske enn sine forgjengere. De er seg bevisste at Tyskland for første gang i sin historie er omgitt av bare venner og allierte, og dette ønsker de å bevare. De vil ikke slå på nasjonalistiske trommer, men vil nok synges en og annen melodi som skurrer i andre europeeres ører.

Det var nettopp det Gerhard Schröder gjorde da han reagerte så skarpt på EU-kommisjonens kritikk av tysk økonomisk politikk. Men det var ikke første gang han markerte interessen motsetninger i forhold til Brussel.

Av solidaritet med VW-verkene i sin gamle delstat Niedersachsen og for å beskytte tysk bilindustri generelt, har Schröder motsatt seg en liberalisering av det europeiske bilmarked. Niedersachsen er Volkswagens største aksjonær, og Schröder satt selv i styret da han var delstatens regjeringssjef. EUs konkuransekommisær, Mario Monte, ville med sitt forslag gi lavere bilpriser i alle EU-stater. Det er i dag prisle forskjeller på opp til 30 prosent.

Heller ikke har Schröder villet gå med på en åpning av det europeiske energimarked. Tyskland subsidierer sin kullindustri, og det vil Kommisjonen gjøre noe med.

Et annet stridsspørsmål er de restriktive overtagelsesregler i Forbundsrepublikken. De skaper problemer for andre europeiske konsern som ønsker å fusjonere med tyske. Tyskland er også på kollisjonskurs med EU i innvandringsspørsmål.

I sak etter sak ser vi hvordan tyske nasjonale interesser, slik de defineres av Schröder og SPD, kolliderer med Kommisjonen og andre EU-land.

Av et intervju med EU-kommisær Karel van Miert i *Die Zeit* etter Schröders utfall i New York, gikk det tydelig frem at man

i Brussel var bekymret for den nye tyske «bevissthet» som forbundskansleren hadde talt om. Van Miert bekreftet at tonen mellom Berlin og Brussel var blitt «noe skarpere, litt råere». Selv om også andre medlemsland som for eksempel Frankrike og Storbritannia til tider har råkjørt sine nasjonale interesser på tvers av de andre EU-staters ønsker, så blir virkningene av de tyske utspill ekstra store fordi Tyskland er Unionen største land og var pådriveren bak Stabilitetspakten. Når tyskerne selv ikke respekterer de lover de har vært med på å knesette, kan man heller ikke vente at andre skal gjøre det, sa en bekymret van Miert. Det kan ikke herske en lov for Loke og en for Tor. Tyskerne kan ikke forvente at lover og regler bare skal gjelde for de små medlemstater, mens de store fritt kan velge hva de vil respektere. Det vil ifølge van Miert bety slutten på det felles marked og alle andre integrasjonsbestrebelse.

EUROPA-SKEPTISK POPULISME

Van Miert advarte også mot tendenser til at Tyskland sammen med Frankrike og Storbritannia vil bestemme hva resten av EU skal gjøre. Et slikt stormaktstriumvirat vil de andre medlemslandene naturligvis motsette seg, og det vil skape mistanke om at tyskerne setter sine egne nasjonale interesser foran de mindre EU-lands og fellesskapets.

Striden mellom Schröder og EU-kommisjonen ble naturlig nok utnyttet for hva den er verdt av CDU-CSU. Noe annet var ikke å vente i et valgår. Friedbert Pflüger, som er formann i Forbundsdagen Europa-komite og representerer CDU-CSU, kritiserte i *Die Zeit* Schröder for «antieuropeisk populisme». Pflüger minnet om at Schröder allerede da han overtok som forbundskansler beskyldte Brussel for «å kaste bort våre penger». Schröder mente også at innføringen av EURO var forhastet. Det er ingen tvil om at Schröder spiller på utbredte folkelige holdninger. Selv om tyskere flest er for EU, så mener de at de betaler for mye og får for lite igjen. De synes byråkratiet i Brussel

legger seg opp i detaljer som tyskerne selv kunne avgjøre.

Men slike populistiske holdninger finner man også hos CSU-leder og kanslerkandidat Edmund Stoiber, selv om han har kritisert Schröder for dennes håndtering av uoverensstemmelsene med Brussel. Stoiber har i flere år hamret løs på EU-byråkratiet, som han mener legger hindringer i veien for den økonomiske og vitenskapelige vekst i de enkelte medlemsland og særlig i delstater og regioner. Han setter opp Bayerns desentraliserte suksess innen industri og fremtidsrettet forskning som motsetning til EU-byråkratenes fastlåste sentralistiske holdninger.

MISNØYE MED EU-BYRÅKRATIET

Tilsvarende kritikk av EU-byråkratiet har vært lenge vanlig i de andre konservativt styrte delstater i sør, Baden-Württemberg, Thüringen og Sachsen. Sachsens ministerpresident Kurt Biedenkopf ble mektig populær på å tale Brussel midt imot, da han ved subsidiering av Volkswagens teknologisk avanserte nyanlegg ville stimulere fremveksten av høyteknologi sin delstat. EU-kommisjonen motsatte seg dette under henvisning til at VW fikk et urettmessig konkuransefortrinn, men i Sachsen og i resten av Tyskland styrket det bare inntrykket av at tyske interesser ble motarbeidet av Brussel.

De mest ihuga EU-tilhengere er de grønne, og de har da også uttrykt bekymring for at storebror i regjeringskoalisjonen, SPD, er på kollisjonskurs med Brussel. Det er symptomatisk at utenriksminister Joscha Fischer ikke ville ta noen konfrontasjon med EU-kommisjonen, men ble overkjørt av Schröder. Senere har kanslerkontoret håndtert denne saken, ikke utenriksministeriet.

Valgtaktiske utspill til tross, så kan det være liten tvil om at Tyskland uansett hvem som danner regjering høsten 2002, vil føre en mer selvbevisst politikk overfor EU. Tyskerne vil ikke lenger gi ved dørene. I en situasjon der tysk økonomi stagnerer, arbeidsledigheten øker og belastningen på sosialbudsjettet bare

blir større, vil Berlin oftere tenke tysk fremfor europeisk. Noen europeisk alltruisme kan man ikke forvente fra et hardt presset Tyskland.

EU'S UTVIDELSE KOMPLISERES

Dette preger også Tysklands holdning til utvidelsesprosessen i EU. Berlin vil ha en lengst mulig overgangstid før det kan bli fri flyt av arbeidskraft innen det utvidede EU. Det betyr at for eksempel polakker vil bli pålagt restriksjoner som borgere i de gamle EU-land ikke har. Det er diskriminerende og skaper lett inntrykk av at polakker og andre sentral- og østeuropeere blir betraktet som annenklassens EU-borgere av tyskerne. Samtidig kjører tyskerne hardt på for at alle EU-borgere – det vil i praksis si først og fremst tyskere – skal fritt kunne kjøpe eiendommer i Polen. Det er polakkene bekymret for, men disse stemninger tar Berlin lite hensyn til.

Selv om tyskerne alene ikke på noen måte kan belastes for de antityske stemninger i Tsjekkia på grunn av det sudetentyske spørsmål og den generelle frykt for tysk dominans i økonomien, så har ikke Berlin vist særlig sensitivitet for en nabo som har dype historiske sår på grunn av Münchensviket i 1938 og den nazistiske invasjon i 1939. Her må man regne med enda større problemer i de tysk-tsjekiske forbindelser dersom bayreren Stoiber overtar etter nordtyskeren Schröder.

Ungarn og Slovakia har Tyskland derimot ingen problemer med, og heller ikke Kroatia. De var Hitler-Tysklands allierte. Der har det aldri vært slike folkelige antityske stemninger som i Polen, Tsjekkia og Serbia.

Tyskerne har, i hvert fall indirekte, vist en spesiell sympati for disse nasjoner, i likhet med de baltiske land som ble Hitler-Tysklands allierte etter angrepet på Sovjetunionen i jun i 1941. Selv om man ikke med noen rimelighet kan anklage Forbundsrepublikken for å spille på gamle, tvilsomme allianser, skal det ikke mye til for å skape et uheldig inntrykk. Historien

ligger der alltid som drivminer for den aktuelle politikk.

Men i redelighetens navn må det tilføyes at når tyskerne i dag har en forkjærlighet for ungarerne, så skyldes det at Ungarn i 1989 åpnet sine grenser for østtyske flyktninger som ville vestover. Dette var det første hull i Jernteppet og den brist i det sosialistiske våpenbrorskap som senere skulle føre til Berlinmurens fall og til slutt til Tysklands gjenforening. Ungarske politikere, og først og fremst Gyula Horn, utenriksminister under kommunismen og senere statsminister i det frie Ungarn, har alltid vært en velkommen og æret gjest i Tyskland.

FORHOLDET TIL FRANKRIKE

Forsoningen mellom de gamle erkefiendene Tyskland og Frankrike er noe av det aller viktigste som er skjedd i etterkrigstidens Europa. I dag er det utenkelig at det igjen skulle komme til krig mellom tyskere og franskmenn. Denne forsoning er en bærende bjelke i det europeiske fellesskap. Når Berlin og Paris trekker i samme retning, går samarbeidet i EU godt. Er det knuter på tråden, merkes det i hele Unionen.

På EUs ministerrådsmøte i Nice i desember 2000 skar det seg da Schröder ville markere at Tyskland var *primus inter pares* – først blant likemenn. Selv om Tysklands gjenforening objektivt sett hadde ført til en kontinental forskyvning østover i Europa, så reagerte franskmennene på at Schröder så klart ga uttrykk for Tysklands nye maktstilling.

President Chirac nektet å la tyskerne få en symbolsk ekstra stemme i et omforent avstemningssystem i EUs ministerråd, til tross for at det nye Tysklands folketall og økonomi er en tredjedel større enn Frankrikes. Schröder ble sjokkert over at franskmennenes skepsis til Tyskland var så stor etter over 40 års forsoning og samarbeide. I Berlin ble det sagt at de tysk-franske forbindelser befant seg på et historisk lavnivå for etterkrigstiden. Etter skuffelsen i Nice ble det både fra tysk og fransk side tatt initiativ til å glatte over motsetningene, men det kunne ikke

dekke over det faktum at for Berlin var «beskjedenhetens time forbi», som det het i en kommentar i *Die Tageszeitung*. Tyskland ville fra nå av markere sin nye maktstilling i Europa. Dette inntrykk ble også bekreftet utenfra, bl.a. i en kommentar i Londonavisen *Daily Telegraph*: «Mot Berlins vilje kan i fremtiden ikke noe gjennomtvinges i EU». Det var som et ekko av fortidens «Hva sier Wilhelmstrasse?». I Wilhelmstrasse i Berlin lå det tyske keiserrikets utenriksministerium og andre maktsentra. Signalene fra Wilhelmstrasse var avgjørende for den europeiske utvikling som den gang endte med den katastrofe som den første verdenskrig ble for både Tyskland og Europa.

Aller viktigste var det at de franske pressekommentarer etter Nice-møtet trakk den slutning at Paris ikke lenger hadde noe nakkegrep på Berlin. Tyskland lot seg ikke dirigere av franske interesser. Den tyske markering i Nice var ifølge *Le Figaro* «en følge av de nye realiteter etter den kalde krigens slutt». Og avisen tilføyde: «Tidligere har Tyskland ikke utnyttet sin økonomiske styrke til egen fordel. Nå er det slutt med det. Tyskland har lagt av seg sine komplekser».

Alle forsøk på å glatte over de motsetninger som var kommet frem i Nice, mislyktes, selv om både Berlin og Paris bestrebet seg på å avstå fra skarp offentlig polemikk. Kommentatoren Christian Esch i *Berliner Zeitung* avspeilte den tyske reaksjon: «Det er ikke for mange tyskere, men for få europeere. Tyskerne hadde håpet at yngre franske politikere så forholdet til deres østlige naboland mindre i lys av tre kriger og mer i det europeiske perspektiv, som Murens fall i 1989 åpnet for. Desto større er skuffelsen over en helt tradisjonell 'Frankrike Først'-holdning.» Franske politikere og diplomater hadde ikke klart å vende seg til det nye og mer selvbevisste Tyskland.

FRANSK SKEPSIS TIL SPDs EUROPAPOLITIKK

Dette ble på ny demonstrert i de franske reaksjoner på de tyske sosialdemokraters Europa-politiske program som ble utarbeidet til partikongressen i Nurnberg i november 2001. Den franske Europa-minister Pierre Moscovici reagerte særlig på at SPD krevde en styrking av den europeiske eksekutive makt. Han sa at tyskerne ville omgjøre EUs ministerråd til en slags europeiske superregjering. Moscovici oppfattet SPDs opplegg til ny Europapolitikk som Schröders ideer, og de var ifølge ham «svært tyske, for så vidt helt legitime, men i sin konsekvens farlige».

Bak Moscovicis innvendinger lå den dype franske bekymring for en føderalisme som kunne bli en dobbelt trussel mot nasjonalstaten – en suverenitetsavståelse til Brussel og en desentraliseringsmodell etter tysk føderalt mønster. En slik utvikling ville være i direkte strid med Chiracs forestilling om EU som en føderasjon av nasjonalstater.

Når *Le Monde* måtte trekke den konklusjon at Frankrike var blitt «den største bremsekloss i integrasjonsprosessen etter å ha vært initiativtager i over 40 år», så skyldtes det også at Frankrike i likhet med Tyskland forberedte seg på avgjørende valg i 2002. Hverken høyre- eller venstresiden i det politiske liv ønsket en åpen debatt om forholdet mellom EUs planlagte utvidelse og Unionens fremtidige styreform. I alle partier er det strid om Frankrike skal gi fra seg mer suverenitet og satse på et føderalt Europa. Denne uenighet gikk helt til topps i rivalliseringen mellom Chirac og Jospin.

Det store spørsmål etter valgene i de to land er om Paris kan frigjøre seg fra den siste rest av den gaullistiske fantasi at Frankrike kan opprettholde en fullstendig paritet i forhold til Tyskland og kan binde tyskernes fremtidige handlefrihet i Europa.

Den franske skepsis kom også frem i forbindelse med det såkalte Blair-Schröder brev til åpningen av EU-konventet. Franskmennene reagerer på en hver svekkelse av nasjonalstaten og en utviklig mot europeisk føderalisme. Men franskmennene

var ikke de eneste som reagerte. Det gjorde også statsminister Paavo Lipponen på vegne av de små EU-land. De vil ikke ha noe stormaktstriumvirat som svekker de små medlemsstater. Blair-Schröder brevet viser forøvrig at tyskerne også kan operere med aksen Berlin-London og ikke bare Berlin-Paris, når det passer dem.

NASJONALSTAT KONTRA FØDERALISME

Noen snarlig avklaring kan vi neppe vente, for selv om tyske føderalister har vært på offensiven og finner en viss støtte hos franske føderalister, så viste utviklingen etter terrorangrepene på USA 11. september 2001 at det fortsatt var nasjonalstaten det handlet om. Washington forholdt seg ikke til EU-kommisjonen, men til London, Paris og Berlin. I amerikanernes øyne var det fortsatt nasjonalstatene som kunne stille opp den militære assistanse som måtte være nødvendig i «Krigen mot terrorisme». Washington trodde ikke på noen europeiske føderalisme med det første. Selv om amerikanerne har lekt med tanken om et Europas Forente Stater, så forstod de at dette var fjern fremtidsmusikk.

At nasjonalstaten ikke er død går også frem av det faktum at når borgerne i de enkelte EU-land er bekymret over den økonomiske og sosiale utvikling, henvender de seg ikke til EU-kommisjonen i Brussel eller til Europaparlamentet, men til sine egne regjeringer. Det er en forhastet slutning når enkelte hevder at integrasjonsprosessen i EU er kommet så langt at alle vesentlige beslutninger tas i Brussel og at det som skjer i de enkelte land eller i de bilaterale forbindelser mellom to stater ikke lenger er så avgjørende. Derfor vil de fransk-tyske regjeringsforbindelser være viktige også i fremtiden.

Når vi registrerer at det er knuter på tråden mellom Paris og Berlin, skal vi ikke glemme at den europeiske integrasjon og samarbeidet over grensene ikke bare er et spørsmål om EU-kommisjonen og forbindelsene mellom regjeringene og

byråkratiene. Det skjer mye på det regionale og lokale plan. Regionenes Europa, som vokser frem nedenfra, er like viktig som den europeiske integrasjon som Brussel forsøker å gjennomtvinge ovenfra. Det politiske samarbeide mellom Europas regjeringer har vist seg vanskeligere enn samarbeidet mellom kunstnere, forfattere og forskere, ja, mellom ganske alminnelige borgere. Men det er visse nyanser. I Frankrike er folket mer europeisk innstilt enn den politiske klasse, viser meningsmålinger; i Tyskland er det omvendt. I Forbundsrepublikken er det regjeringen som har tatt de viktigste Europa-initiativ, som for eksempel Kohls Pengeunionsutspill, mens befolkningen har vært mer tilbakeholden. Tysk økonomi er mer globalt enn europeisk orientert. For de tyske næringslivstopper er Europa selvsagt meget interessant, men Europa er for dem en understruktur i den mer omfattende globalisering.

EU'S VANSKELIGE UTVIDELSE

I synet på EUs utvidelse østover er det også tydelige uoverensstemmelser mellom Paris og Berlin. Franskmennene ønsker at spørsmålet om jordbruksubsidier skal være avgjort før disse land får grønt lys for medlemskap, mens tyskerne vil holde dette åpent så lenge som mulig. Over halvparten av EUs budsjett på 95 milliarder Euro (nesten 800 milliarder norske kroner) går til jordbruksstøtte. Det er et svimlende beløp.

Siden det er flere bønder i Frankrike enn i Tyskland, går en større del av landbrukssubsidiene dit. Men forøvrig er land som Spania, Portugal, Italia, Irland og Hellas store mottagere av jordbruksstøtte. Også tyske bønder får penger av EU, særlig småbøndene i Bayern, men det er Tyskland som tar størstedelen av regningen.

Derfor er den tyske regjering på vakt mot en ytterligere utvidelse av jordbrukspotten. Den vet at med nye medlemsland som Polen, som fortsatt har en uforholdsmessig stor landbruksbefolkning, vil disse utgiftene bli stadig større. Først

når EU-kommisjonens forslag til reformering av landbruksstøtten foreligger vil Berlin ta stilling til dette vanskelige spørsmål.

Polen stiller tyskerne overfor et dilemma. Polen er det viktigste av alle søkerlandene og hovedgrunnen til at Kohl i sin tid ivret for en EU-utvidelse østover. Den gamle forbundskansler så en stor fare for at Tysklands østgrense skulle forbli EUs grense mot øst. Dermed ville Tyskland måtte ta hovedpresset østfra i form av arbeidssøkende, flyktninger, asylsøkere, mafiakriminalitet, miljøproblemer og smugling av mennesker, narkotika og sigaretter. Uten Polen vil den planlagte østutvidelse bli en politisk fiasko. Selv om polakkene er medlemmer av NATO, vil mye av det skille som den kalde krigen skapte i Europa bestå dersom de ikke kommer inn i EU innen rimelig tid. Dette forstår også den nye tyske politikergenerasjon med Schröder og Stoiber i spissen. Men det er altså tyskerne som må betale den enorme regning for en EU-utvidelse, dersom de nye medlemsstater skal få like meget i jordbruks- og regionsstøtte som de gamle. Etter EU-kommisjonens forslag dreier det seg om 40 milliarder Euro bare de første tre årene. Dette hverken kan eller vil tyskerne gå med på. Derfor krever de en overgangstid på hele ti år før de nye medlemsland får den samme jordbruksstøtte som de gamle. Dette reagerer polakkene kraftig på. Regjeringen i Warszawa vet at slike betingelser vil styrke den høyreorienterte, nasjonalistiske Europaskepsis. Polske bønder, men også andre deler av befolkningen vil reagere skarpt dersom dette er vilkårene de bys som medlemmer.

«Hvordan skal jeg kunne overbevise bøndene om at de bør stemme for medlemskap», sier Jaroslaw Kalinowski som er visestatsminister og leder av det polske bondepartiet, «hvordan skal jeg kunne overtale dem dersom de må regne med lavere inntekter etter at Polen er blitt medlem av EU».

Dette forstår tyskerne, men de mener at polakkene må rydde opp i eget hus. Alt kan ikke overlates til EU. Men det er lettere sagt enn gjort. For med en årlig vekst i nasjonalproduktet på

bare en prosent og en arbeidsledighet på over 17 prosent blir den jevne polakk stadig mer skeptisk til markedsorienterte reformer.

Men polakkene trenger mer, ikke mindre reformer, dersom landet skal kunne tilpasse seg EU. De kan ikke fortsette med statsbedrifter som går med store tap, et veldig byråkrati, korrupsjon og et urimelig høyt skattenivå. Uten at polakkene tar seg alvorlig sammen, vil de ikke kunne være rede for EU-medlemskap i 2004. Men krav om at Polen skal ta byrdene nå og ikke få fordelene med medlemskap på mange år, er det samme som å oppfordre det polske folk til å stemme mot EU.

Paris frykter at Tysklands avventende holdning kan føre til en utsettelse av hele utvidelsesprosessen. Derfor vil franskmennene at EU skal betale ut jordbruksstøtte til de nye medlemsland allerede fra det øyeblikk de blir medlemmer. Så kan man underveis la det gå seg til. Dersom EU-utvidelsen skal vente på at Unionen har ordnet opp i alle sine indre problemer, vil de sentral- og østeuropeiske land måtte vente lenge, mener den franske regjering.

OG BAKOM LIGGER RUSSLAND

Tysk Sentral- og Øst-Europa-politikk kan ikke ses isolert fra forholdet til Russland. Her er det tale om gjensidig påvirkning. Tyskerne kan ikke overse polakkenes, rumenernes og balternes historisk betingede bekymringer for hva Russland vil foreta seg en gang i fremtiden. På den annen side har Forbundsrepublikken egne interesser som tilsier et så nært samarbeide med Moskva som mulig. Det har røtter i gamle tradisjoner. I de tysk-russiske forbindelsers ett-tusenårige historie hører militære konflikter, som i de to verdenskriger, til unntagelsene. Hovedregelen har vært diplomatisk, økonomisk og kulturelt samarbeide, som har vært i begge parters interesse.

Men tyskerne har måttet forsøke å finne en balanse mellom et romantisk Russlandsbilde, som har vært en tysk spesialitet, og den belærende pekefinger som har hatt lett for å komme frem

i deres forhold til russerne.

Under den kalde krig forutsatte Willy Brandts Øst-politikk nærmere forbindelser med Sovjetunionen enn Washington alltid likte, og det gjaldt ikke minst de senere russiske gassleveranser til Forbundsrepublikken. Byggingen av naturgassledninger fra Sovjetunionen ble støttet både av CDU-CSU og av SPD, på tross av amerikanernes innsigelser.

Etter Sovjetunionens oppløsning har Tyskland prioritert forholdet til Russland, men det har ikke vært ukomplisert. Kohl og Gorbatsjov etablerte nære forbindelser som gjorde et samlet Tyskland i NATO mulig og som fremskyndet tilbaketrekkingen av de russiske styrker i det tidligere DDR. Men prisen var høy, i form av direkte utbetalinger til russiske offisersboliger og store kreditter.

Russernes håndtering av disse gjeldsforpliktelse har vært et stort irritasjonsmoment i de tysk-russiske forbindelser, men dette ser ut til å ha kommet inn i mer fornuftige forhold etter at Putin fikk orden på russisk økonomi. Men gjeldsproblematikken vil fortsatt komplisere en utbygging av forbindelsene til det nivå som det ellers skulle være forutsetninger for. Russland skylder Tyskland 19 milliarder dollar. Det gjør Forbundsrepublikken til den største kreditor i den såkalte Parisklubben, som samlet står for 48 milliarder dollar i lån til Russland. Berlin vil ikke på noe tidspunkt kunne godta en unilateral stans i de russiske betalinger og kan selvsagt heller ikke gå med på særordninger som ikke tar hensyn til resten av Parisklubben.

EN FIN BALANSEGANG

Balanse mellom tyske egeninteresser og hensyn til allierte er i det hele tatt det bærende prinsipp i tysk Russlandspolitikk. Her kommer forholdet både til EU, NATO og USA inn. Schröder har vært rask til å søke samarbeide med Moskva når EU og NATO har gitt forholdet til Russland høy prioritet, slik tilfellet har vært de siste par årene, og særlig etter 11. september 2001. Det

passer godt inn i Schröders Russlandspolitikk når NATO innbyr Putin til et nært samarbeide og Brussel gjør det samme. Det er invitter som kan gi Russland et slags assosiert medlemskap i de to viktige organisasjoner.

Men Schröder vokter seg vel for å bli dratt inn et russisk spill, der Moskva forsøker å utnytte interessekonflikter mellom Berlin og Washington og mellom EU og USA. Heller ikke vil Schröder opptre som megler når de amerikansk-russiske forbindelser forverres, slik situasjonen var våren og sommeren 2001. Forbindelsene mellom Russland og USA må ordne seg selv, sa Schröder da.

Etter 11. september gjorde de nettopp det, men forholdet mellom Moskva og Washington kan påny bli komplisert dersom president Bush i praksis følger opp de truende antydninger han kom med i sin State-of-the-Union-tale i januar 2002. Et amerikansk angrep på Irak eller Iran, som begge inngikk i «Ondskapens akse», vil få alvorlige konsekvenser for de amerikansk-russiske forbindelser. Det vil også bli en stor belastning for forholdet mellom Berlin og Washington og mellom EU og USA, men Schröder vil motsette seg en meglerrolle. Det blir en delikat balansegang mellom hensynet til tyske nasjonale interesser og lojalitet vestover.

Denne lojalitet var Schröder raskt ute med å demonstrere etter terroristangrepene på New York og Washington D.C. Det var knapt noe europeisk land der amerikanerne opplevet så sterke solidaritetserklæringer fra både befolkningen og de politiske ledere som Tyskland. Denne demonstrativt proamerikanske linje ble fulgt opp etter at president Bush erklærte «Krig mot terrorisme». Det var nesten ingen grenser for hva tyskerne var villige til å stille opp med, fra spesialstyrker, fly og skip til humanitære hjelpesendinger.

Men i praksis viste det seg at det var relativt lite Tyskland kunne bidra med. Et tysk hjelpefly med ulltepper til Kabul måtte vende på grunn av tåke, og det tyske militære nærvær i Afghanistan

har vært begrenset. Da det kom til stykket, viste det seg at Bundeswehr ikke var i stand til å levere det som regjeringen i Berlin hadde sagt seg villig til. De siste års sulteforing av det tyske forsvaret hadde redusert beredskapsnivået betraktelig. Tyske generaler måtte advare politikerne mot å love mer enn de kunne holde.

ET VELDIG STEMNINGSOMSLAG

Det er et tankekors at samtidig som tyskernes sterke motforestillinger mot å la seg engasjere militært utenfor NATOs traktatområde er blitt stadig mindre, så er deres evne til å yte en slik innsats blitt redusert. Men for iakttagere av tysk politikk og for tyskerne selv har det vært overraskende å se hvor raskt Tyskland har beveget seg bort fra en forsiktig til en mer aktivistisk sikkerhetspolitikk med militære virkemidler. Tyske politikere og militære var lenge ytterste forsiktige med å bruke den militærmakt som Forbundsrepublikken rådde over, og en pasifistisk påvirket opinion passet på.

Under Gulfkrigen sa Bonn absolutt nei til å la tyske styrker inngå i den koalisjon president George Bush bygget opp. I stedet betalte tyskerne for den militære innsats de ikke var villig til å yte. Det gikk under betegnelsen «sjekkheftediplomati». Amerikanerne tok gjerne imot pengene, men hadde helst sett at tyskerne var med. Siden gjenforeningen har Washington lagt et konstant press på den tyske regjering for å få den til å stille styrker til operasjoner utenfor NATOs tradisjonelle ansvarsområde.

Gjennombruddet kom med Kosovo. Da stilte Tyskland fly til rådighet i luftkrigen mot Jugoslavia, og senere har tyske bakkestyrker deltatt i KFORs operasjoner i Kosovo og Makedonia. Men dette skjedde ikke uten en smertefull selvransakelse og ikke før forfatningsdomstolen i Karlsruhe hadde avsagt flere kjennelser for at det ikke var grunnlovsstridig å la tyske soldater gjøre slik innsats.

Under Kosovokrigen var det sterke motforestillinger både fra tradisjonelt pasifistisk hold, som nå var representert i regjeringen ved De grønne, og fra de militære. Jeg arbeidet i Berlin på den tid og opplevde aldri den krigsbegeistring og den massive antiserbiske stemning som preget mange andre NATO-land, ikke minst Norge.

Tyske militære var nøkterne og advarte først mot å gå til krig, dernest stilte de seg kritisk til mange av de bombemål NATO tok ut og som det senere viste seg hadde vært svært uklokt med tanke på den gjenoppbygging som senere måtte komme. Det gjaldt både bombingene av Donaubroene, som har påført flere land store, varige skadevirkninger og ødeleggelsen av de petrokjemiske verkene i Panchevo som førte til alvorlige miljøødeleggelser. Tyske militære tvilte på at luftkrig alene ville tvinge Milosevic i kne, men de ønsket heller ikke å bli involvert i en bakkekrig. Forbundskansler Schröder gjorde det klart for amerikanerne at Tyskland ikke ville kunne være med på noe slikt. Der gikk grensen for tyskernes deltagelse i NATOs krig.

Overraskende nok var de grønnes utenriksminister Joscha Fischer den største aktivisten ved siden av forsvarsminister Rudolph Scharping. De lot seg følelsesmessig engasjere på en måte som hverken forbundskansler Schröder, de militære eller CDU-politikerne ble. Fischers fremstilling av den etniske rensning i Kosovo som et nytt Auschwitz ble ikke tatt nådig opp i disse kretser eller blant tyske jøder. Mange oppfattet Fischer som en båndhund til USAs aktivistiske utenriksminister, Madeleine Albright, som var den innen Clinton-administrasjonen som med støtte fra mediene drev frem angrepet på Rest-Jugoslavia.

TYSKLAND EN «NORMAL» STAT

Etter terrorangrepene på New York og Washington D.C. var det få i Tyskland som reagerte på at Fischer hadde knyttet nære forbindelser til sin nye amerikanske kollega, Colin Powell, og

heller ikke var det mange som kritiserte Schröder for at han forsikret USA om Tysklands «uforbeholdne» støtte. Tyske politikere og tysk opinion hadde beveget seg meget langt bort fra den forsiktighet og tilbakeholdenhet som preget dem under Golfkrigen. Dette kunne også ses som et uttrykk for den nye tyske selvbevissthet.

Tyskland var blitt en «normal» makt som opptrådte som stater flest i det internasjonale spill. Schröders slagord «*Neue aussenpolitische Verantwortung, neue militärische Pflichten*» (Nytt utenrikspolitisk ansvar, nye militære plikter) vakte ingen sterke reaksjoner, men han tilføyde gjerne: «*Risiken, aber keine Abenteuer*». Det nye Tyskland var innstilt på å ta en risiko, men ikke gi seg inn på eventyr.

«Tyske soldater i Afghanistan, Kuwait eller på Afrikas Horn markerer et vendepunkt», skrev den ellers så kritiske kommentatoren Hans-Ulrich Jörges i *Die Woche*, «dette er symptomer på et avgjørende stemningsomslag og en markering av et politisk-militært vendepunkt som Tyskland ikke har opplevd siden den militære gjenopprustning etter den annen verdenskrig. Den tid som var preget av tyskernes tvil på seg selv, skyldkomplekser og selvpålagt tilbakeholdenhet er forbi. Bundeswehr, som ut fra den kalde krigs dialektikk skulle være en avskrekkingsarme, men som aldri skulle settes inn, er blitt et nesten dagligdags instrument i politikken».

I *Handelsblatt* ironiserte en annen kommentator, den kjente Japanspesialisten Florian Coulmas: «*Es ist so herrlich, normal zu sein.*» (Det er så herlig å være normal). Coulmas tilføyde at «en mulig definisjon på normalitet er den clausewitske: For en stat betyr det å være normal at man har muligheten for å bruke militære midler til å virkeliggjøre politiske mål».

For få år siden var det nesten ingen som kunne ha forestilt seg et så vidtrekkende stemningsomslag i Tyskland. Ved nyttårsskiftet 2001-2002 virket det nesten som forhistorisk når de grønnes visepresident i Forbundsagen, Antje Vollmer, talte

nostalgisk om tidligere tiders Tyskland som ble internasjonalt respektert nettopp på grunn av sin militære tilbakeholdenhet og lave utenrikspolitiske profil. Antje Vollmer var en enslig svale som fløy inn i solnedgangen.

OMVERDENENS NYE SYN PÅ TYSKLAND

Samtidig med det indre stemningsomslag var den ytre ramme blitt forandret. Nå krevde det internasjonale samfunn at tyskerne stilte opp militært, ikke bare med penger. Ingen betraktet lenger tysk innsats utenfor NATO-området som betenkelig. Bundeswehr ble ikke oppfattet som en trussel av noen.

Storbritannias statsminister, Tony Blair, ga uttrykk for omverdenens syn på det nye Tyskland da han talte til de tyske sosialdemokraters partikongress 21. november 2001, mindre enn en uke etter at Forbundsdagen vedtok å sende tyske styrker utenfor Europa for første gang siden den annen verdenskrig: «For dere i Tyskland reiser tidligere tiders militarisme bitre minner. Men i dag, i det 21. århundre, med deres enorme økonomiske og politiske makt er det i deres og omverdenens interesse at dere fører en fullt aktiv utenriks- og forsvarspolitik, i det dere innser at disse bitre minner tilhører fortiden, ikke samtiden og fremtiden».

Men den «ubegrensede» solidaritet som Schröder lovet USA etter 11. september og den mer aktive rolle som Tyskland har påtatt seg mange steder rundt i verden, betyr ikke at Berlin følger Washington i tykt og tynt. Tyskerne ønsket å være mer forsiktige enn franskmennene, men mente det samme som den franske utenriksminister Hubert Vedrine som karakteriserte president George W. Bush' State-of-the-Union-tale og hans «Ondskapens akse» som overfladisk og umoden. Tyskland ønsket i likhet med andre EU-land å distansere seg fra en så risikabel strategi. Likeledes sluttet Fischer seg til Vedrines og EUs kritikk av Washingtons Midt-Øst-politikk. Berlin ønsket et hårdere press på Sharon.

Når også Schröder distanserte seg forsiktig fra USA, førte det til den obligatoriske konservative kritikk som man måtte vente i et valgår. Mer interessant var det at CDU-CSUs utenrikspolitiske talsmann i Forbundsdagen, den høyt respekterte Karl Lamers, kritiserte europeerne og spesielt tyskerne for at de hadde henfalt til å bli «USAs hjelpestyrker». Lamers mente det var betenkelig at USA var «så fiksert på militære løsninger». Dersom USA skulle gå til angrep på Irak, ville europeerne ifølge Lamers åpent distansere seg fra sin amerikanske allierte.

Klarere kan det ikke demonstreres at den nye tyske selvbevissthet som Schröder taler om, har en bred, tverrpolitisk oppslutning i Tyskland (bortsett fra ekskommunistene, PDS, og noen få på SPDs venstrefløy og blant de grønne). Washington vil i fremtiden måtte regne med et mer selvbevisst og europeisk orientert Tyskland, mens tyskernes europeiske allierte må innstille seg på et Tyskland som tydeligere enn før ønsker å ivareta sine egne interesser.

NATO-NYTT BLIR ELEKTRONISK

Siste utgave av papirversjonen av NATO-Nytt er trykket, og NATO-Nytt vil heretter bare bli å finne elektronisk på NATOs hjemmesider: **www.nato.int**. I tillegg kan du abonnere på den elektroniske utgaven ved å sende en epost til: **NIDS4@hq.nato.int**. Husk å skrive hvilket språk du ønsker, og du vil motta den hvert kvartal.